

– в разі урахування наведених пропозицій п. 4 прикінцевих положень Закону виключити.

4. Статтю 5 викласти в такій редакції: «Суб'єктами оціночної діяльності для цілей укладання угод щодо об'єктів оцінки є:

– юридичні особи незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, у складі яких працює хоча б одна особа, яка одержала сертифікат суб'єкта оціночної діяльності відповідно до цього Закону, або має кваліфікацію судового експерта по експертних спеціальностях, пов'язаних з оцінкою майна та майнових прав;

– фізичні особи, які одержали сертифікат суб'єкта оціночної діяльності відповідно до цього Закону або мають кваліфікацію судового експерта по експертних спеціальностях, пов'язаних з оцінкою майна.

Коло суб'єктів судово-експертної діяльності, пов'язаної з оцінкою майна, визначається відповідно до норм процесуального законодавства, законів України «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження» та інших нормативно-правових актів, що регулюють судово-експертну діяльність в Україні».

І на закінчення, Закон (розділ V) надає широкі повноваження «саморегульним організаціям оцінювачів». У зв'язку з цим доцільно було б вирішити питання про створення саморегульної організації оцінювачів, яка б об'єднувала осіб, що одержали відповідні кваліфікаційні свідоцтва Мін'юсту України за експертними спеціальностями, пов'язаними з оцінкою майна.

Надійшла до редколегії 15.10.01

*А. Дудніков, доцент НЮА України,
І. Скорик, старший науковий
співробітник ХНДІСЕ*

Питання вдосконалення судової автотоварознавчої експертизи

Товарознавча експертиза являє собою один з найбільш поширених видів судових експертиз. Вона призначається при розслідуванні найрізноманітніших видів (груп) злочинів. Її пред-

метом є факти та обставини, які експерти встановлюють на основі спеціальних знань у галузі товарознавства.

Особливо важливе значення судово-товарознавча експертиза має при розслідуванні економічних злочинів. За її допомогою можна визначити групову належність промислових або продовольчих товарів, час, спосіб виготовлення товару; встановити підприємство-виготовлювач, характер і механізм утворення дефектів товару та їх вплив на його вартість; визначити розміри природного зменшення, причину браку, обґрунтованість списання, початкову і наступні ціни товару.

Останнім часом обговорюються питання розвитку нових напрямків в експертних дослідженнях, у тому числі економічних. Такі процеси тривають і в рамках традиційної товарознавчої експертизи. Зокрема, бурхливе збільшення потужностей автомобільної промисловості, що відбувається у світі вже тривалий час, привело до ще більшого насичення ринку, розширення обороту торгівлі та експлуатації автотранспортних засобів. Ці процеси не могли не торкнутися й України, в яку також хлинув потік імпортованих автомобілів із західних країн і Росії, в тому числі і нелегального автобізнесу¹. Це неминуче призвело до збільшення дорожньо-транспортних пригод, розширення як кримінально-правових, так і цивільно-правових відносин та суперечностей щодо цих фактів.

У цих умовах сформувався і значно поширився новий вид товарознавчих досліджень — судова автотоварознавча експертиза. Так само, як і товарознавча, вона може допомогти слідству у встановленні багатьох важливих обставин вчиненого злочину, предмета злочинного посягання, способу вчинення, його ознак, причому не тільки при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод, а й насильницьких, корисно-насильницьких, економічних злочинів.

Предмет дослідження цього виду експертиз регламентується «Положенням про порядок проведення судової автотоварознавчої експертизи транспортних засобів», затвердженим наказом Міністра юстиції України від 1 жовтня 1999 р. № 60/5².

¹ Див.: Прохоров-Лукин Г. В. Актуальные проблемы криминалистического исследования транспортных средств. Экспертное обеспечение правосудия на современном этапе судебно-правовой реформы // Сборник научно-практических материалов. — Симферополь, 2000.

² Див.: Судово-експертна діяльність. Довідник для суддів. — К., 2001. — С. 143–147.

У ньому на підставі чинного законодавства і нормативних актів установлюються завдання, об'єкти і порядок призначення і проведення автотоварознавчих експертиз. До Положення додаються методичні рекомендації автотоварознавчої оцінки транспортних засобів, у тому числі щодо оформлення висновку експерта, огляду транспортних засобів, визначення їх залишкової вартості, матеріального збитку, завданого власнику транспортно-го засобу, та інші важливі для роботи експерта рекомендації.

У лабораторії судово-товарознавчих, будівельно-технічних і товарознавчих досліджень Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса з кожним роком збільшується кількість автотоварознавчих досліджень. Тільки в 2000 р. проведено близько 2 тис. автотоварознавчих експертиз. Поряд із збільшенням кількості автотоварознавчих експертиз вживаються заходи щодо підвищення їх якості, розробки нових методів досліджень із широким використанням електронно-обчислювальної техніки, комплексних досліджень. Про належну якість досліджень свідчить відсутність повторних експертиз із не-підтвердженими висновками, зробленими експертами ХНДІСЕ.

Для підвищення якості експертиз у лабораторії широко використовуються всі види контролю, в тому числі систематичне проведення рецензування як внутрішнього (найбільш досвідченими спеціалістами), що дає можливість своєчасно усунути допущені помилки, так і зовнішнього — в інших експертних установах. При цьому перевіряються не тільки дослідницька частина і висновки експерта, а й висновок у повному обсязі, в тому числі вступна частина, а також ілюстративні матеріали. Для завдань доказування, безумовно, мають рівнозначну цінність усі частини висновку експерта, навіть ілюстрації у вигляді фотознімків, схем та інших матеріалів. Це підвищує достовірність висновків експерта.

Тільки суворе додержання процесуального порядку проведення експертизи, її оформлення стануть важливим засобом доказування в системі кримінального і цивільного судочинства. Порушення навіть одного з цих умов у будь-якій частині висновку експерта неминуче викликає сумніви з боку слідчого і суду в достовірності фактичних даних, покладених в основу висновків експерта, одержаних на підставі його спеціальних знань, знецінює їх як джерело доказів.

Тут важливо підкреслити, що відповідно до чинного законодавства саме висновок експерта, а не висновок спеціаліста є джерелом доказів у кримінальному і цивільному судочинстві.

В експертній практиці, на жаль, не завжди повною мірою додержується встановлений порядок проведення і оформлення експертиз, допускається спрощення, про що свідчить вивчення матеріалів рецензування і повторних експертиз, у тому числі й тих, що надходили на рецензування і повторне дослідження з інших експертних установ, а також після досліджень підприємницьких структур.

Найбільш поширеними, типовими недоліками у висновках експертів і спеціалістів-автотоварознавців, що зустрічаються найчастіше і суперечать інструкції Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. за № 53/5 «Про порядок призначення і проведення судових експертиз»¹, є такі.

У вступній частині висновку експерта порушується структура його впорядкування, не згадується про присутність зацікавлених осіб при огляді об'єкта дослідження (висновок № 5251). Відсутнє мотивування призначення повторної експертизи (висновок № 4108), не викладаються висновки первинної експертизи (висновок № 9601), не зазначається навіть про повторність експертизи (висновок № 1381).

Не викладаються повні дані про кваліфікацію експерта, що важливо для з'ясування його компетентності у вирішенні поставлених питань.

У висновку № 313 характер поставлених питань з дослідження технічного стану деталей транспортних засобів вимагав проведення комплексного автотехнічного і автотоварознавчого дослідження, а здійснювалося тільки останнє. Трапляються неточності в списку використаної літератури або вказується література, що містить застарілі або навіть неправильні методичні рекомендації.

У дослідницькій частині висновку експертизи найбільш повно виявляється рівень компетентності експерта при використанні спеціальних технічних і юридичних знань, ефективності застосування всіх розрахункових досліджень, їх наукової обґрунтованості.

¹ Див.: Офіційний вісник України. — 1998. — № 46. — Ст. 1715.

Недодержання положень методичних рекомендацій, розроблених Міністерством юстиції України, може призвести до помилкових висновків, втрати доказового значення експертизи.

Проте саме в цій частині висновку експерти припускаються найбільш істотних помилок, що часом тягнуть за собою неправильні, необґрунтовані висновки.

Так, у висновку № 233 невірно встановлено матеріальний збиток досліджуваного автомобіля, без урахування вартості зношених деталей. При відсутності даних розрахунку вартості ремонту автомобіля експерту необхідно було відмовитися від проведення дослідження. У висновку № 425 при визначенні матеріального збитку зазначена розрахункова залишкова вартість автомобіля, а не дійсна залишкова вартість. Не вказано джерела цін щодо лакофарбових матеріалів, норми часу вартості нормогодини на ремонтні роботи. У висновку № 552 незрозуміло, звідки взято знос автомобіля — 65%, не обчислено відсоток експлуатаційного зносу для деталей автомобіля. У висновку № 1183 не вказано пробіг автомобіля, що важливо для коригування процентного показника його залишкової вартості. Відсутні розрахунки коефіцієнта залишкової вартості (висновок № 797), не вказуються обсяги двигунів автомобілів зарубіжного виробництва (висновок № 714). Застосовуються застарілі методики при розрахунках вартості ремонтно-відновлювальних робіт, у дослідницькій частині не вказано результати огляду досліджуваного об'єкта. Не завжди встановлюється загальний пробіг автомобіля, чим знижується процентний показник залишкової вартості автомобіля (висновки № 1970, 1838). Відхилення від науково-методичних рекомендацій призводять до того, що зміст висновків не відповідає змісту питань (висновок № 313). Якщо для експерта питання некоректні, він зобов'язаний за погодженням з особою, що призначила експертизу, відредагувати їх для більш професійної відповіді.

Слід також відмітити необхідність більше використовувати ілюстрації (висновок № 3412), докладніше описувати місцезнаходження коду двигуна (висновок № 515). У вступній частині висновку № 1214 поставлено три питання, а досліджується одне загальне, відповіді ж тільки у висновках. У висновках № 247, 333 у списках використаної літератури зазначено збірники цін НАМІ «Москва» і довідник SCHWACKE, які при проведенні дослід-

ження не використовувалися. При визначенні залишкової вартості відсутнє посилання на літературу, зазначену у вступній частині (висновок № 4196).

Результати рецензування і вивчення повторних експертиз свідчать про вкрай незадовільну якість досліджень, проведених спеціалістами-автотоварознавцями суб'єктів підприємницької діяльності. Так, при проведенні повторної автотоварознавчої експертизи за ухвалою судді встановлено, що спеціаліст приватного підприємства невірно зазначив суму заподіяного матеріального збитку від пошкодження автомобіля. Всупереч даним технічного огляду перелік заміненних деталей було значно занижено, неправильно (без урахування технологічного процесу ремонту автомобіля) визначено суму вартості деталей, що підлягають заміні, допущено інші неточності.

Повторною експертизою № 4108, проведеною в ХНДІСЕ, встановлено, що спеціаліст приватного підприємства в дослідженні № 7–14 значно зменшив кількість заміненних деталей, перелік деталей не збігався з даними технічного огляду, а їх вартість не відповідала формулі для визначення вартості відновленого ремонту та ін. Все це істотно змінило суму матеріального збитку, заподіяного власнику автомобіля.

Спеціаліст приватного підприємства вказав перелік ремонтних робіт і заміненних деталей, що не відповідали пошкодженню автомобіля, без обґрунтування кількості, вартості та переліку використаних матеріалів (висновок повторної експертизи № 1141). Спеціаліст не вказав джерело, звідки бралися нормогодини на проведення відновлювального ремонту, які виявилися заниженими, що істотно позначилось на висновках (повторна експертиза № 1094). Спеціаліст, що не має кваліфікації судового експерта-автотоварознавця, при визначенні вартості ремонтних робіт використовував скасований преїскурант, завищив вартість нормогодини (висновок повторної експертизи № 6866). Всі ці недоліки, помилки в розрахунках, неточності, яких припускаються в дослідницькій частині, неминуче позначаються на повноті, достовірності висновків експерта, а отже, й на їх доказовому значенні.

Висновки повинні містити повні та чіткі відповіді на всі поставлені питання, якщо, звичайно, вони входять у компетенцію експерта і якщо для цього є підстави, що впливають із результатів дослідження.

Показово, що при вивченні повторних експертиз, проведених після спеціалістів підприємницьких структур, не було встановлено жодного дослідження, яке б було підтверджено повторною експертизою в ХНДІСЕ. Водночас і в повторних експертизах не завжди вказуються причини розбіжностей з висновками первинних досліджень (експертиза № 6864).

Слід також зазначити, що і в деяких рецензіях відсутній глибокий аналіз усіх частин висновків експертів, немає конкретних рекомендацій щодо усунення виявлених при рецензуванні недоліків. Мабуть, із цим пов'язано і те, що певні недоліки повторюються. Але ж рецензування повинно забезпечити їх своєчасне усунення.

У зв'язку з викладеним уявляється за доцільне рекомендувати таке.

1. Найбільш важливим завданням щодо поліпшення якості експертиз є подальше вдосконалення всіх форм підвищення ділової кваліфікації експертів-автотоварознавців, у тому числі навчання на курсах, стажування, проведення спеціальних занять щодо вдосконалення технічних і юридичних знань, обмін позитивним досвідом роботи, особливо стосовно найбільш складних експертних досліджень. Дуже актуальним залишається рецензування експертних досліджень, як внутрішнє, так і зовнішнє, із наступним узагальненням і обговоренням на семінарах, нарадах для живання заходів щодо поліпшення якості експертиз.

Доцільно також на базі ХНДІСЕ на договірних засадах стажувати спеціалістів-автотоварознавців — суб'єктів підприємницької діяльності за спеціально розробленими для них програмами.

2. Невідкладним, як і щодо інших видів судових експертиз, є якнайактивніше використання досягнень сучасної науки і техніки, їх новітніх технологій, насамперед електронно-обчислювальної техніки, для розробки нових методів досліджень об'єктів автотоварознавчих експертиз, створення автоматизованих систем для цілей доказування, розширення банків даних усіх технічних параметрів, особливо нових методів експертно-розрахункових досліджень технічного стану транспортних засобів, їх вартості, що відображають динаміку кон'юнктури ринку⁹⁷. З від-

¹ Див.: Цимбал М. Л. Стан та перспективи діяльності Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса на сучасному етапі судово-правової реформи. Нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в Україні // Матеріали науково-практичної конференції. — Сімферополь, 2000.

повідними автофірмами слід підтримувати постійний зв'язок для одержання необхідної інформації, уклавши з ними договірні зобов'язання, а також тримати на належному рівні довідково-інформаційну службу зі спеціальною літературою, довідниками, проектами, каталогами, нормативною технічною документацією.

3. Судова автотоварознавча експертиза набагато підвищить свою доказову значущість, якщо більше буде практикуватися проведення комплексних досліджень, особливо разом з автотехнічними, а також криміналістичними дослідженнями. Тут також потрібні подальші наукові дослідження і розробка спільних методичних рекомендацій.

4. Враховуючи недоліки автотоварознавчих досліджень, проведених спеціалістами, що приватно практикують, є необхідність підвищення до них вимог щодо якості фахової підготовки і складання іспитів. Ліцензії на право проведення автотоварознавчих досліджень необхідно видавати тільки висококваліфікованим спеціалістам, які пройшли належну підготовку та успішно склали іспити. Було б також доцільним через суди узагальнювати їх експертну практику по Україні і в необхідних випадках позбавляти ліцензій у встановленому порядку.

5. Неодмінною умовою підвищення якості судових автотоварознавчих експертиз продовжує залишатися належний контроль за ними з боку керівників лабораторій, відділень, інших структурних підрозділів для виявлення помилок, недоліків і своєчасного їх усунення.